

CENTRO EUROPEO DI STUDI TRACI

Anno/Anul XXI. N° 213-214 Luglio-Agosto/Iulie-August 1992

Noi Tracii

Mensile. Spedizione abb. postale Gruppo III 70% - 00187 Roma, Foro Traiano 1/A, Tel. 06/679.77.85

ARGUMENTE ÎN SPRIJINUL LOCALIZĂRII ARGEDAVEI

CONSTANTIN N. BĂRBULESCU

Prin anul 48 î.H., locuitorii orașului Balcic (Dionysopolis) au pus să se cioplească în piatră o inscripție reprezentând un decret onorific în cinstea conlocuitorului lor, preotul Acornion al lui Dionysos, pentru meritul de a fi condus cu pricepere mai multe solii. Mai întâi, preotul a mers la un mare rege, tată al lui Burebista, pe care îl întâlnește în reședința regală Argedava, de la nord de Istru, apoi la însuși Burebista, când acesta a devenit «cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Tracia și stăpân al tuturor ținuturilor de dincolo (la nord) și de dincoace (la sud) de fluviu (Istru)»¹.

Atestarea succesiunii ereditare a marilor regi implică existența unei temeinice forme de organizare prestatală, având ca principală reședință Argedava, întemeiată anterior domniei lui Burebista (82-44 î.H.), fondator al primului mare stat centralizat al Geto-Dacilor.

Pentru istoria poporului nostru, simpla mențiune că Argedava era situată la nord de Istru este insuficientă, iar ipotezele elaborate până acum în legătură cu localizarea acesteia au trebuit să fie abandonate. Constatarea că există unele relații reciproce între antroponime și toponime, chiar dacă antroponimia a fost (și mai este) supusă unor mutații și primeniri aproape radicale, condiționate de factori sociali, culturali etc., în timp ce toponimia nu a cunoscut, sau a cunoscut în procentaj neglijabil, precum și faptul că nu se poate contesta valabilitatea unei etimologii numai pe considerentul că antro-

ponimul în discuție este rar și chiar dispărut², ne-am propus să contribuim la localizarea Argedavei cu ajutorul unei ramuri a lingvisticii și al unor argumente de ordin strategic sau social.

Din punct de vedere lingvistic nu se poate spune că apelativul *Argedava* prezintă un compus din radicalul *arge*, la care s-a adăugat, sub formă de sufix, formatul *dava*, ce reprezintă demunirea tracică pentru oraș, centru tribal sau așezare însemnată, de obicei întărită³, în totalitatea lor fiind clădite pe locuri ridicate, pe dealuri sau coline⁴.

Radicalul *arge* se regăsește în antroponimele: *Argeș* (grc. strălucitor, fig. fastuos, splendid, bogat), numele unuia dintre cei trei ciclopi, fiu al lui Uranos și Gaea, sau *Arge*, numele fecioarei hyperboreene, care, împreună cu Opis, a emigrat din țara de origine de la nordul Istrului, și a ajuns «odată cu zeii» la insula Delos⁵. În statul Karnataka Nort, districtul Kanar din India, există localitatea numită *Arge*, întemeiată sau rebotezată de arienii care au dus în acele părți sanscrita, prin secolul XVI î.H. Astfel se atestă că toponimul *Arge* este derivat din antroponim.

Prin asocierea radicalului autohton (nord-dunărean) *Arge*, cu formatul tracic (sud-dunărean) *Dava* a rezultat *Argedava*, care indică «reședința regală (tribală) din piscul dealului, întărită (fortificată), mult lăudată pentru splendoarea și bogăția ei.

În perioada de existență a ciclopului Arges și a fecioarei Arge, mitograful i-au plasat pe zeul Apollon (hitt. Appaliuna, Apulluma), al cărui apelativ, la Dorienei, era *A-Pelle*, nume identificat și în toponimele *Pelendava* (Craiova) și *A-Pela*, capitala statului macedonean, a cărui întemeiere este atribuită lui Macedon, fiul faraonului egiptean Osiris (Ramses II Osimar, 1290-1224 î.H.) în timpul incursiunii acestuia spre izvoarele Istrului⁷.

După circa șase secole de la întemeierea țării Macedonia, prin alungarea dinastiei regale de acolo, Pardichis, împreună cu frații săi Gavan și Aerop, a fondat dinastia *Argeazilor*, care a domnit între secolele VII-III î.H. și a constituit mândria multor generații de Macedoneni⁸.

Denumirea de Argeazi a fost preluată în calitatea lor de descendenți ai lui Arge din țara Hyperboreenilor, așa cum Zetes și Calais au fost numiți boreazi pentru că erau fiii lui Boreas, și nu pentru că Pardichis și frații săi veniseră din Argos.

Reținând că, în perioada imediat următoare fondării dinastiei Argeazilor din Macedonia, precum și existența materialelor arheologice identice - inclusiv a unor dave -, descoperite în Macedonia, cât și în acest sector nord-dunărean, asociate cu unitatea lingvistică și în mare parte spirituală sau istorică, avem posibilitatea să înțelegem mai bine apariția toponimului *Argedava*.

La început, Dacii (sanc. Davi - a merge, a se duce, a veni) aveau să se stabilească în zona de unde emigraseră o mare parte dintre Hyperboreenii care se stabiliseră în Moldova, unde au evoluat independent, în sec. X-VIII

î.H., la Pocreaca și Cozia din județul Iași, la Brad județul Bacău și la Stoicani județul Galați⁹. Astfel se explică și apariția în acea zonă a Piriboridavei (cetea focului sacru boreal) și împrejurările în care ofrandele trimise mai târziu de Hyperboreeni la Delos erau duse mai întâi la Sciți - deveniți vecini de sud-vest ai Hyperboreenilor din Moldova, de la aceștia îndreptându-se spre vest până la Adriatică, apoi spre sud, urmând traseul parcurs de Arge și Opis¹⁰.

Drumul spre apus se derula de-a lungul fluviului menționat de Vergilius M.P. (70-19 î.H.) atunci când, în poemele sale, amintea despre «dacul coborât de la Istrul pe care a jurat»¹¹.

Considerat sacru de către Daci¹², fluviul a fost recunoscut ca atare de către Alexandru cel Mare și, mai târziu, de împăratul Traian, ambii aducând jertfe zeului fluvial Istru, așa cum existența acelor Argei, divinități protectoare ale cartierelor Romei, unde aveau capele în care se aduceau sacrificii, indică o preluare a cultului și ritualului nord-dunărean de către Romani.

Ridicarea puternicei, strălucitoare și bogatei cetăți Argedava, pe locul unde materialele arheologice descoperite atestă existența unei reședințe tribale cu multe secole înainte, poate fi atribuită perioadei de domnie a celui care făcea parte din a șaptea generație a Argeazilor din Macedonia, regele Alexandru cel Mare (356-323 î.H.), despre a cărui incursiune în zona dunăreană, în anul 335 î.H., menționează istoricul Arrian¹³ și este localizată, printre altele, în Banat, în zona insulei Sapaja¹⁴. De altfel, legendele epice spun că, pentru a împiedica incursiunile ginților Gog și Magog, (localizate de oracolele sibiline în nordul Traciei¹⁵) și alte altor circa 40 de popoare, Alexandru cel Mare a închis strămoșia prin care treceau aceștia «cu o poartă înaltă, lată și puternică, de bronz ori de fier»¹⁶. Existența și scopul ridicării acelor porți este însușită și de Pliniu cel Bătrân (23-79 d.H.) care, referindu-se la Porțile de Fier de la Dunăre, consemna: «Porțile erau formate din grinzi îmbrăcate în fier, iar pe sub ele curge un pârâu din care exhală un miros foarte greu. Dincoace (în partea de apus), aceste porți erau apărate de un castel așezat pe vârful stâncilor, spre a împiedeca trecerea ginților nenumărate»¹⁷.

Urnele castelului există și în zilele noastre. În ce privește pârâul menționat de Pliniu îl identificăm cu Slătinișul Mare.

Pentru o localizare în spațiu a unei reședințe regale atât de importante cum a fost Argedava este necesar să avem în vedere unele criterii. Dintre acestea am menționa necesitatea situării Argedavei la nord și în imediata apropiere a fluviului sacru Istru, într-o microzonă a vechii tradiții spirituale și materiale, cu densitate de așezări, fortificații și cimitire, în imediata apropiere a unui punct de trecere de pe un mal pe celălalt al fluviului.

O astfel de microzonă de o formă aproape patrulateră, având latura de sud constituită de actualul fluviu Dunăre, lungă de circa 9 km, delimitată la vest (în amonte) de fosta insulă Ada-Kaleh, iar la est (în aval) de insula Banului, cu o lățime de circa 6 km, este cunoscută în zilele noastre sub denumirea

de Porțile de Fier, una și aceeași cu zona în care se afla Poarta de Fier menționată de Homer, Pliniu ș.a.

Reperetele de amplasare a Argedavei în această microzonă pot fi prezentate astfel:

1). Insula Ada-Kaleh, pe care am identificat-o cu Insula Ogygia¹⁸, este menționată și de Eratosthenes (sec. III î.H.)¹⁹, de Strabon (I.3.2), de Pliniu (*Hist. Nat.* VI.3.6) sub denumirea de Cerne, iar de Herodot sub cea de Cyraunis, Kiurauis, Chiranis²⁰ sau Erythia²¹.

2). Insula Banului, unde, alături de vestigii din epipaleolitic, a fost scoasă la iveală construcția neolitică ce are un caracter cultic²², probabil urmele aceluia templu «făurit de albine din ceară și pene», al cărui oracol proorocea numai vara, trimis la Hyperboreeni de însuși Apollo²³, protectorul recunoscut al Hyperboreenilor din rândul cărora făcea parte și mama lui, Leto (Latona)²⁴.

Tot aci a fost creată inconfundabila cultură materială, Insula Banului, contribuție decisivă la formarea culturilor Psenicevo, Cozia, Babadag, extinse până în sud-vestul Asiei Mici în sec. XII î.H.²⁵. În plus, un timp îndelungat, până prin sec. XII d.H., acest petic de pământ din albia fluviului a avut un rol important în apărarea hotarului de sud al țării, fapt confirmat prin vestigiile fortificațiilor construite în incinta acesteia²⁶.

În perimetrul microzonei, pe malul stâng al fluviului, se mai menține unul dintre cele mai importante monumente preistorice ale țării, acel «Moș», a cărui figură sculptată în stâncă a fost identificată cu un simulacru al Titanului Cronos (Saturn), iar în timpul Dacilor cu Zalmoxis²⁷. Împreună cu dealurile Sfânta, Crucea lui Sân Petru, pârâul Sfânta și tradiția ridicării unor locașuri de cult în locul unde au mai existat astfel de locașuri, acestea confirmă existența unui centru permanent de viață spirituală în etapele politeism - henoteism - monoteism.

4). În ciuda unui relief foarte accidentat, constituit în totalitate din dealuri brăzdate de văi adânci, am reușit să identificăm vetrele a 13 așezări ce au existat sau mai există în perimetrul acestei microzone. Faptul este edificator când ne referim la o densitate de așezări locuite. Pe lângă cele două insule menționate anterior, au mai existat localități a căror denumire indică vechimea întemeierii lor. Astfel:

- *Elhovăț* - atestat în 1428, dispărut,
- *Elhovița* - atestat începând din 1428, azi Ilovița,
- *Gura Jidovștiții* - azi Gura Văii,
- *Jidoveștița* - astfel atestat la 1369-1736, azi Jidoștița,
- *Padina Orehova* - atestat 1374-1624, dispărut,
- *Racovăț* - atestat 1639-1862, dispărut,
- *Seraiuri* - neatestat, dar există urmele vetrei satului în locul numit astfel pe valea râului Vodița,
- *Tarovăț* - atestat 1369-1861, slavizat Cerovăț, dispărut,

- *Vir* - slavizat Slostica, atestat în 1892, dispărut,
- *Vârciorova* - inițial Vadar, Vadisa, Aquis, slavizat Vodița, 1369-1736, reboțezat Vârciorova 1800-1970, dispărut și
- *Vârgovița* - atestat 1408-1419, dispărut.

5). Existența stâncilor ce se ridicau din apele fluviului de la un mal la altul, cam la jumătatea distanței dintre cele două insule ce delimitau microzona, constituia un adevărat pod natural de trecere în timpul verii, când apele scădeau foarte mult, și în timpul iernii, când se forma o crustă groasă de gheață, folosită în majoritatea cazurilor de Dacii care întreprindeau incursiuni de pradă la sud de fluviu.

6). Tot în perimetrul acestei microzone există: topicele Cetățuia și Tabelele. În harta întocmită de austriacul Friederich Schwantz, în anul 1723, figurează un «agger-romanus» lângă Vodița, la Porțile de Fier²⁸. Sunt numeroase metereze-întărituri construite în Dealul Duhovna, Muntele Marcopriciu, Muntele Matorățu, Muntele Rachela ș.a., care, împreună cu «mormintele de lângă Bahna și cele de la Negrușa din vecinătate... și urmele castelului din muntele Slătanicului, toate în apropiere, dovedesc importanța acestor locuri»²⁹.

Construit în piscul unui deal cu o formă aproape piramidală, pe un platou cu o suprafață de circa 7600 mp, în dreapta văii Slătanicul Mare, «castelul» este cunoscut de localnici sub denumirea de cetatea Oreava, cetatea lui Chorbac sau cetatea lui Ioan Corvin, și domină în sus și în jos valea Dunării la o depărtare mai mare de zece km.

În diferite lucrări sau documente, castelul a fost menționat sub denumirile: cetatea Oreva sau Oreava³⁰, Vrehov sau Urciov în anii 1283 și 1396³¹, Porțile de Fier (Vașcapu) în 1429-1433³².

Este de neînțeles cum acest loc brăzdat în mai multe sensuri de «șanțuri și urme de zidărie de piatră»³³ nu a fost cercetat de specialiști. Descoperirile arheologice întâmplătoare din imediata apropiere a castelului sunt totuși edificatoare.

Pe stâncile dealului în piscul căruia se află castelul, a fost găsit un topor de granit negru, puternic lustruit, lung de 18,50 cm³⁴. Căutătorii de comori au scos la iveală un ansamblu de 10 fibule din bronz tip La Tène sau dacic, existând probabilitatea ca ele să fi aparținut unui depozit mai mare de obiecte³⁵. În anul 1914 s-a descoperit un tezaur traco-dac. Dintre obiectele ce constituiau acest tezaur se remarcă un coif de argint (în prezent la Institute of fine arts din Detroit-SUA) și un pahar din argint în formă de dublă pâlnie (se află la Metropolitan Museum din New York), identic celui descoperit la Agihiol.

Datele prezentate până aci permit localizarea reședinței regale Argedava în piscul dealului Slătanicului, la 384 km sud-vest de actuala capitală a țării, pe coordonatele geografice 44°43' lat.N. și 22°28' long.E.

Localizarea este în concordanță cu concluzia istoricului V. Pârvan, care

consemna: «În special regatul lui Burebista se află a fi fost prin excelență danubian, având o principală reședință undeva prin Banat, Oltenia sau Muntenia»³⁶.

S-a emis ipoteza că Argedava trebuie căutată numai la Costești, în Munții Orăștiei și nu pe Argeș, la Popești³⁷. Este o eroare, pentru că Burebista și-a transferat reședința în Munții Orăștiei, unde a ridicat din temelie un nou centru economic, militar, politic și religios³⁸, numai după ce a avut loc incursiunea generalului roman C. Scribonius Curio care, venind din Dardania pe drumul care ducea drept la Dunăre, a ajuns în anul 74 î.H., în zona unde, dincolo de fluviu, era ținutul păduros de la Porțile de Fier³⁹.

Aplicând aceleași principii de organizare în teritoriu, accesul spre noua reședință a fost protejat tot printr-o «Poartă de fier», de această dată pe valea Bistrei, probabil în amintirea Porților de Fier de la Istru. Este probabil ca în aceleași împrejurări Burebista să fi rebotezat locul unde se practica cultul lui Zalmoxis din Munții Șureanu, delimitat de vârful Godeanu (1656 m), plasat la 3,5 km nord-est de reședința regală Sarmizegetusa Regia și râul Godeanu care, izvorând din Muntele Zebru trece pe la sud de vârful Godeanu și noua reședință regală, în amintirea vârfului Godeanu (2230 m) și a pârâului Godeanu din zona în care se afla străvechea și inegalabila reședință regală Argedava. În aceleași condiții se pare că, în locul fluviului sacru al Dacilor, Donaris, să fi apărut hidronimul Dunărica - Râul sfânt din Țara Hațegului.

Oct. 1991, Vârciorova-Mehedinți

NOTE

1. Mircea Mușat, *Izvoare și mărturii străine despre strămoșii poporului român*, Ed. Academiei, București, 1980, p. 30; Vasile Pârvan, *Getica*, Ed. Meridiane, București, 1982, p. 50.
2. Ion Pătruț, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1984, p. 10.
3. M.D. Pippidi, *Dicționar de istorie veche a României*, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 225.
4. Hasdeu B.P., *Istoria critică a Românilor*, Ed. Minerva, București, 1984, p. 596.
5. Herodot, *Istoriei*, Ed. Minerva, București, 1984, IV, 33-35.
6. Gabriel Iliescu, *Semantica toponomasticeii geto-dace*, în «Noi Tracii», nr. 130, 1985, p. 22.
7. Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, Ed. Sport-Turism, București, 1981, XVIII.1, XX.3.
8. Herodot, *op.cit.*, VIII, 137-138; Pausanias, *Călătorie în Grecia*, Ed. Științifică, București, 1974, VII.8.5.
9. M.D. Pippidi, *op.cit.*, p. 191.
10. Herodot, *op.cit.*, IV, 33-35.
11. *Georgica* II. 497.
12. A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. III-a, București, 1925, vol. I, p. 72.
13. Arrian Flavius, *Expediția lui Alexandru în Asia*, Ed. Științifică, București 1966, I. 1-4: 2. 1-7: 3. 1-6; 4. 1-6; 5. 1-12; 6. 1-11.
14. V. Pârvan, *op.cit.*, p. 518, n. 70.
15. Arrian, *op.cit.*, III, 508-513.
16. N. Densușianu, *Dacia preistorică*, Ed. Meridiane, București, 1986, p. 475.

17. *Ibidem*, p. 441.
18. Constantin N. Bărbulescu, *La izvoarele Istrului*, în «Noi Tracii», Roma, nr. 139/1986; nr. 140-141, 143, 145, 146/1987 - vezi nr. 145, p. 13.
19. Eratosthenes 49.12-24.
20. Herodot, *op.cit.*, IV, 135-136.
21. *Ibidem*, IV, 195-196.
22. P. Roman - V. Boroneanț, *Localitatea neolitică de la Ostrovul Banului de la Gura Văii*, în «Drobeta», vol. I, Tr.-Severin, 1974, pp. 124-125.
23. Drăghicescu Mihai, *De la Dunăre la gura Tisei până la mare și pe coastele mării de la Varna până la Odesa*, Galați, 1892, p. 62:
24. Diodor din Sicilia, *op.cit.*, II. XLVII.1-7.
25. M.D. Pippidi, *op.cit.*, p. 345.
26. Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Ed. Dacia, vol. II. Cluj, 1979, pp. 238, 246, 250, 285.
27. N. Densușianu, *op.cit.*, p. 171.
28. G.T. Bulat, *O hartă a Olteniei în timpul ocupației austriace (1719-1732)*, în «Arhivele Olteniei», an V (1926), Craiova nr. 25-26, p. 57.
29. V. Dimitrescu, *Note asupra monumentelor ruinelor și locuri însemnate în județul Mehedinți*, în «Revista de istorie, arheologie și folclor», an I, vol. I, București, 1882, pp. 18, 24: Idem, *Geografia județului Mehedinți*, Tr.-Severin, 1883, p. 63: Mihai Drăghicescu, *Dunărea de la Orșova la mare și coastele mării de la Varna la Cetatea Albă*, Galați, 1885, p. 16: Idem, *Pe Dunăre de la gura Tisei până la mare...*, p. 65.
30. Mișu Davidescu, *Cetatea Grădețului*, în «Drobeta», III, Tr.-Severin, 1978, p. 123: V. Dimitrescu, *Note asupra monumentelor ruinelor...*, p. 165: Idem, *Geografia județului Mehedinți*, p. 16: I. Ionescu-Brad, *Agricultura română în județul Mehedinți*, București, 1868, p. 683: G.L. Lahovari, *Mare dicționar al României*, București, 1902, p. 600: Constantin Pajură, *Dicționar istoric, geografic și topografic al județului Mehedinți*, Tr.-Severin, 1947, p. 114: D.N. Spineanu, *Dicționar geografic al județului Mehedinți*, București, 1894, p. 212.
31. N. Densușianu, *op.cit.*, p. 425.
32. Șt. Pascu, *op.cit.*, p. 285.
33. M. Drăghicescu, *Dunărea de la Orșova la mare...*, p. 16.
34. *Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.*, vol. I, p. 292, pl. XXXV.5.
35. *Conouri arheologice în regiunea Porțile de Fier*, București, 1978, pp. 78-81.
36. V. Pârvan, *op.cit.*, p. 51.
37. G. Iliescu, *op.cit.*, p. 19.
38. Hadrian Daicoviciu, *Procesul închegării Statului dac*, în «Revista Arhivelor», an LVII (1980), vol. XLV, nr. 2, p. 166: I. Patruș, *op.cit.*, p. 523.
39. V. Pârvan, *op.cit.*, p. 49.

CULTUL LUI ZALMOXIS

Dr. Ing. CORNELIU RUSU

Prima referire la religia Dacilor o găsim la Herodot: «Înainte de a ajunge la Istru, (Darius) birui mai întâi pe Geți, care se cred nemuritori. Geții, însă, care s-au purtat nechibzuit, au fost îndată robiți, măcar că ei sunt cei mai viteji și mai drepți dintre Traci. Iată cum se cred nemuritori: ei cred că nu mor și că acel care dispăre din lumea noastră se duce la Zalmoxis. Unii din ei îi spun Gebeleizis».

Zeu principal al Dacilor, personificând cerul, a fost foarte discutat ca zeitate, din cauza unor texte sumare și controversate.

Iată alte consemnări ale antichității:

Mneseas - «În lexiconul lui Photis *Zalmoxis*, Mneseas (spune că) Geții cunoșteau pe Cronos (Timpul), numindu-l *Zalmoxis*».

Diodor din Sicilia - «La așa numiții Geți, care se cred nemuritori, *Zalmoxis* susține și el că a intrat în legătură cu zeița *Hestia*».

Platon - «Tot așa stau lucrurile, Cormide, și cu acest descântec. Eu l-am învățat acolo în oaste, de la un medic trac, unul din ucenicii lui *Zalmoxis*, despre care se zice că îi face pe oameni nemuritori. Dar *Zalmoxis* - adaugă el - regele nostru, care este zeu, ne spune că după cum nu trebuie să încercăm a îngriji ochii fără a ține seama de cap, nici capul nu poate fi îngrijit neținându-se seama de ochi».

Pe baza analizei probabilistice zonale considerăm că interpretarea cuvântului compus *Zalmoxis* este următoarea:

ZALMOXIS (Zal-moxi-s) - moșii albi, moșii luminoși, bătrânii albi, moșii curați, în care *ZAL* înseamnă alb, curat, luminos, cu nenumărate forme actuale în limba română:

- *zare* - lumină, rază, zori de ziuă, culme, vârf;
- *zarzăr* - alb-luminos, alb-alb, pom ce înflorește primul primăvara în alb;

- *zară* - lichid albicios derivat din lapte;
- *zariște* - zare, orizont, luminiș de pădure;
- *zori* - lumină, faptul zilei, auroră, cu numeroase expresii: în zorii zilei, până-n zori, în zorii zorilor, revărsatul zorilor, din zori în zori, a miși zorile etc.

- *zoli* - a spăla, a albi;
- *săriu* - senin, luminos;
- *sori* - corpuri luminoase pe cer;
- *jar* - grămadă de cărbune incandescent, fierbințeală, febră;
- *jeratic* - care arde, arzător, care luminează;

- *pârjol* - ardere puternică, arde cu flacără mare.

MOXI, scris, în lipsa lui ș, cu x, se pare că era sunetul apropiat de moși sau moți, cu nenumărate forme arhaice în limba română:

- *moș* - care se mișcă încet, unchiaș, moșneag, ființe imaginare care ar alunga iarna, fiecare din cele nouă zile din luna martie care urmează după zilele babelor, nume dat mai multor sărbători religioase în care se fac slujbe și pomeniri pentru morți, bâlci tradițional organizat în sâmbăta dinaintea Rusaliilor, loc unde se adună multă lume pentru lucruri extraordinare etc.

- *moșie* - este a moșului, proprietate, pământ strămoșesc, avere moștenită;

- *moșmoni* - se mișcă încet, a face mișcări încete și greoaie, a lucra încet și fără spor, a se mocăi, a căuta, a dibui;

- *moșneag* - moș mic, moș rău, bărbat în vârstă;

- *moștean* - ține moșie, ține de la moșie pământ;

- *moșteni* - ține de la moșu, o are de la moși, a dobândi de la moși, a deveni succesorul;

- *moașă* - femeie care se mișcă încet, femeie în vârstă, femeie care asistă la naștere;

- *moșuroi* - un roi ce se mișcă, moviliță făcută de furnici, grup de furnici într-un furnicar;

- *mușchi* - care se mișcă, parte din corp care se mișcă, bucată din carne moale;

- *mușiță* - care se mișcă, îngrămădire de insecte în jurul vaselor de vin, larve ce se dezvoltă;

- *mușlui* - a căuta de mâncare, a adulmeca, a mișuna;

- *mișca* - a ieși din starea de repaos, a schimba poziția, a se deplasa în spațiu, a acționa;

- *mișuna* - a se mișca în număr mare, a forfoti, a viermii, a foi, a colcăi;

- *mâșâi* - a miroși, a adulmeca, a simți că ceva se mișcă;

- *naș* - bătrân, persoană care ține pruncul în brațe;

- *naște* - a apare încet, a aduce în viață un copil, a veni pe lume, a isca, a apărea;

- *moțâi* - a ațipi șezând, a dormi ușor și intermitent, a picoti, a dormita;

- *strămoș* - moș îndepărtat, moșul moșilor.

Cealaltă formă cunoscută la *Zalmoxis* are semnificație diferită și probabil reprezintă altă divinitate: ZALMOXIS (ZAMILȘ-IS, Z-AMORȚ-IS) -sunt zămos, sunt plin de apă, sunt amorțite apele, sunt la morți, apă înghețată.

Iată câteva cuvinte asemănătoare în limba română:

- *zămos* - plin de apă, fruct cu apă;

- *amorți* - a intra în hibernare, ca mort, pierde din intensitate;

- *mort* - care nu mai trăiește, care a murit, lipsit de activitate, fără viață, liniștit.

Această zeitate ar reprezenta starea de amorțeală, de îngheț în perioada de iarnă, de acoperire a pământului cu zăpada protectoare care reprezintă apa viitoare.

În ceea ce privește denumirea de GEBELEIZIS (GEBELE-IZIS), aceasta are următoarea semnificație: - babele cu umezeală, babele cu apă; GE-BELE-IZIS - umezeală cea albă, zăpada cea albă, cel alb zis, zis cea frumoasă.

În limba română găsim cuvinte similare:

- *ghebe* - babe, ciuperci ce ies la umezeală;
- *gheb* - cocoșă, înălțime, ridicătură de teren;
- *ghebos* - cocoșat, care are cocoșă, încovoiat, gârbovit;
- *bălai* - alb, luminos;
- *ud, uzi, iza* - cu apă, cu umezeală.

În românește, *Ghebele* - *Armillaria mela*, *Boletus colopus*; opintici, halimaș, hrâb, burete, nitarcă, chitarcă - ciuperci foarte cunoscute și apreciate, așa că supraviețuirea numelui din substrat este normală.

Formele de eroziuni ca niște ciuperci din Bucegi se numesc *Babele*, așa că ele reprezentau simboluri ale divinităților sub formă de babe sau gheboase.

Deci, cele două divinități *Zalmoxis* și *Gebeleizis* reprezintă cuplul de divinități, «moșii și babele», care alternează ca perioade de timp cu vreme frumoasă sau umezeală, pe parcursul întregului an. Așadar, o dualitate în continuă confruntare între moșii luminați, însoriți, veseli și buni, și babele rele, întunecate și umede. În timp ce moșii reprezintă perioadele de timp (aluzie la Cronos) frumoase, luminoase, curate (aluzie la Hestia) ale calendarului anual, babele reprezintă perioadele urâte, ploioase, cu vreme instabilă, dar atât de necesare vieții. Cuplul moși - babe, care reprezintă soare caldă, lumină, pe de o parte, și umezeală, ploaie pe de altă parte, perpetuează în timp viața.

Baba Dochia (baba toacă, bocnă, îngheț puternic) reprezintă o babă deosebit de rea, care îngheață lemnele cu îngheț și vreme rea, cu schimbări bruște, capricioase și nefavorabile. Întreaga concepție de babă este legată de cea de răutate, după cum concepția de timp este legată de bătrânețe, ca urmare a trecerii timpului. În schimb, moșul reprezintă noțiunea de încet, stabil, liniște, blândețe, lumină, bunătate, caracteristice perioadelor senine și stabile ale anului.

Sărbătorile păgâne se țineau numai în zilele de moși, cu vreme frumoasă, în care se făceau bălciuri, iarmaroace și nedei. Numai în aceste zile lumea se putea aduna ferită de intemperii și putea petrece și face comerț în liniște. În aceleași zile se făcea și prăznuirea morților și strămoșilor.

Principali moși sunt: la Crăciun de iarnă, la Florii, la Sf. Gheorghe când se termină pericolul de a ninge, de Ispas, de Rusalii, de Sânziene adică sfânta zi a solstițiului de vară, Sânt Ilie de struguri, Sântmedru etc., numărul lor fiind mai mare, iar apariția legată de perioada calendaristică, dar și de cir-

culația atmosferică.

Un aspect deosebit este durata de câteva zile a perioadelor de timp frumos, de circa 39 zile, cu alternări între zilele de moși și cele de babe.

Amintirea moșilor și a babelor ca zeități ale mitologiei străvechi a dus la transfigurarea lor în sărbătorile de peste an, în rituri, ceremonii și cortegii.

În Bucovina și Moldova, jocul moșului este asociat cu cel al babei, căpătând semnificații erotice.

Avem datoria să studiem și să înțelegem mai bine calendarul străvechi popular asociat cu fenomenele meteorologice, pentru a reîmprospăta și cunoaște înțelepciunea străveche a strămoșilor. De altfel, pe vasele tip Cucuteni desenele reprezintă, de foarte multe ori, spirale ale timpului, cu alternarea de perioade frumoase și urâte, de moși și babe. Rămâne numai să le decifram semnificațiile.

La Traci, este cunoscută și zeitatea *Sbersurdos*. Ea are următoarea semnificație: SBERSURDOS (SBER-SURDOS) - zbier asurzitor, strig de surzesc, țipăt asurzitor, tunet.

La acesta avem corespondente în limba română:

- *zbier* - a striga tare și strident, a țipa, a răcni;

- *zbir* - persoană brutală, rău, crud;

- *zbâr* - sunet produs de zborul cuiva, de vibrația unei coarde sau a aerului;

- *zbor* - a mișca în aer, a pleca, a fugi, trecere rapidă prin aer;

- *surd* - care nu aude, lipsit de auz, care nu înțelege, neînduplecat, nesimțitor, fără suflet;

- *asurzi* - a deveni surd, a pierde auzul, a face pe cineva să nu mai audă;

- *asurzitor* - extrem de puternic, foarte intens.

În concluzie, putem afirma că aceste zeități din spațiul tracic - *Zalmoxis*, *Gebeleizis*, *Sbersurdos* - sunt legate de fenomene atmosferice și de trecerea timpului. Prin ele strămoșii își explicau fenomenele timpului. Așa este, ca exemplu, *Mărțișorul (Marți-șor)*, adică morții soare, morții sorul, morții lumină, ce reprezintă lupta dintre soare (roșu) și zăpadă (alb) pentru reînvierea naturii, simbol al reîntineririi dragostei de viață.

CONTRIBUȚIE LA DETERMINAREA ORIGINII ETNONIMULUI V A L A H

George VAIDA și Ionel CIONCHIN

În ultimii ani ne-am însușit obiceiul de a verifica etimologiile emise de noi și de alții, ajungând la noi confirmări, la corectări și completări, iar uneori la reconsiderări, convingerea noastră fiind că recunoașterea propriilor erori nu implică recunoașterea incompetenței, ci probitatea de cercetare și dovada tendinței către progres, către perfecționare.

În cadrul unor astfel de verificări, am parcurs din nou etimologiile unor etnonime, iar satisfacția dată de rezistența unora emise de noi nu a fost întu-necată când noi concluzii - bazate pe cunoștințe nou acumulate - ne-au deter-minat să le corectăm parțial sau aproape în întregime.

Un etnonim care a trecut cu bine prin repetate verificări a fost cel de *Dac* (George Vaida, *Contribuție la determinarea etnonimului dac*, în «Noi Tracii», nr. 114, mai 1984, pp. 6-7), la care ajunseseam pornind de la o idee a profesorului C. Daicoviciu.

1. Cu acest prilej dorim să subliniem că în articolul citat nu am combătut varianta *dao*i aparținând regretatului Mircea Eliade, iar astăzi constatăm că *dac* și *dao*i au coexistat, ultima fiind dialectală și reprezentând o traducere și o interpretare greacă, pentru că rădăcina *dao*-ard, care a aparținut atât domeniului lingvistic grec, cât și celui masaget, deci cimmeric, conducea, ca și *dac*, *dag*, la ideea de armă cu ascuțișul realizat prin arderea capătului de lemn în foc. Aserțiunea altora pentru *dao*i - lup nu este întâmplătoare, ci se datorează nu numai stindardului cap de lup al populațiilor războinice trace, ci și provenienței comune a lui *dao*i - lup și *dao* - ard, din aceeași rădăcină, cu accepțiunile suplimentare deucid, distrug. Căci este un adevăr de mult constatat că zoonimele ce desemnează animale carnivore sunt structurate pe rădăcini cu înțelesurile de lacom, care sfâșie, care înghite, rupe etc., iar focul este, de asemenea, un distrugător, care consumă.

Acest adevăr este lesne verificabil chiar în cazul lui *lupus* - lup, cât și al altor zoonime referitoare la același animal:

- pentru lat. *lupus*: alb. *llup* - a înghiți, *llupă* - lăcomie, *llupës* - animal (sau om) vorace;
- pentru v.ind. *vrkah* - lup: germ. *würgen* - a sugruma;
- pentru sued. *varg* - lup: lat. *vorax*, *voracis* - lacom.

Astfel de exemple, pentru noțiunea de lup, sunt extrem de numeroase în domeniul indo-european, însă în prezentul context considerăm suficient să ne limităm la cele sus menționate.

Argumentul referitor la grec. *dakos* - înțepător, împungător, se îmbogățește cu prilejul verificării, prin lituan. *dygus* - înțepător, *dagys* - spin,

cât și prin răd. *deg* - arde, foc, din lituan. *deg-ti* - a arde, *deg-inti* - a arde (probabil derivat dintr-un iterativ).

Ca o consecință a acestui amănunt, am ajuns la concluzia că în timpuri și mai îndepărtate etnonimul *dac* ar fi putut avea forma arhaică *dag*. Pe de altă parte, atât *g* cât și *c* mutaționează *h* - *i*, putând produce din *dag* - *dac*, în continuare *dah* și *dai* vocalizând și *daoi*.

2. Etimologia propusă de noi pentru *get* (George Vaida, Ionel Cionchin, *Dromichaites - mare rege get, suzeran al Odrysiei, Moesiei și Traciei Macedonene* la simpozionul «Cercetarea pluridisciplinară a istoriei și limbii poporului român», Curtea de Argeș, 31 august 1985) s-a dovedit corectă, dar incompletă, trebuind să i se adauge accepțiunea de «purtător de *get*» - lance, suliță, conform irl. *ga, gath, gatha* - suliță, lance, și *geto-dac. Dino-getia* -fortificație din pari ascuțiți.

3. Adăugiri similare sunt necesare și etimologiei noastre pentru etnonimul *trac*, prezentată în lucrarea susmenționată, fiindcă rădăcina *trag-* - obiect ascuțit - intră atât în componența grec *tragos*-țap, cu ascuțișuri pe cap, cât și în cea a unei arme *thraga* - suliță, ce s-a conservat într-o formă diminutivată în lat. *tragula*, definită de Walde «suliță grea prevăzută cu propulsor», iar de alții «suliță cu curea de tras înapoi», denumire rezultată din contaminarea rădăcinii *tragos* - suliță, cu lat. *traho* - trag.

Cea mai veche formă a rădăcinii era structurată pe grupul *d-r, t-r* -copac, lemn, cf. dacic, albanez și sanscr. *dru* - copac, lemn, care a mai produs grec. *drakon* - balaur și rom. *drac*, tot în temeiul referirii la «cu coarne ascuțite».

4. Motivul pentru care denumirea unei arme evoluează în etnonim, cf. *franka* - suliță - *franc* - aparținător tribului Francilor, devine explicabil, dacă ne referim la unele situații specifice preistoriei și antichității. În acele timpuri, primele contacte dintre două grupuri de oameni erau ostile, fiind consecința intențiilor de a pune stăpânire pe un teritoriu producător de hrană, dar și de a-l apăra (de către primii ocupanți). Contactele implicau deci lupte, la care participau în primul rând, uneori exclusiv, *bărbații purtători de arme*, iar în societatea primitivă dreptul la titlul de *bărbat* se câștigă prin dovedirea facultății de a utiliza eficient o armă. În consecință, titlul de *bărbat* devenea sinonim cu cel de purtător-de-armă, iar purtătorii de arme cu denumiri specifice idiomurilor populațiilor intrate în conflict își extindeau numele asupra propriei lor comunități, întrucât bărbații înarmați, cei cu drepturi depline, constituiau - după propria lor convingere - comunitatea, grupul. Ceilalți, adică femeile și copiii, erau considerați proprietatea bărbaților adulți.

5. Omonimia și cvasiomonimia dintre unele rădăcini au condus la străvechi etimologii populare, pe care uneori trebuie să le denumim *etimologii multiple*, fiindcă astăzi nu se mai poate stabili care din ele a fost prima, sau dacă rezultatele evoluției divergente ale unei rădăcini nu au produs pseudorădăcini deosebite, care, la un moment dat, s-au reîntâlnit, creind o aparentă etimologie multiplă sau, tot aparent, populară.

6. În idiomurile Europei centrale din ultimul mileniu al erei trecute au existat două forme: *gal* - curajos, viteaz, temerar, rășboinic (conservat în irlandezul *gal* - ardoare rășboinică și cu care Romanii au făcut cunoștință chiar mai înainte de invazia lui Brennus), precum și *gaul* - prăjină, lance, perpetuat în franc. *gaule* - prăjină (pe nedrept considerată a deriva din germ. *walu*, pentru că *w* nu poate produce un *g*, ci invers, cf. *genus*, *generis* - *Venus*, *Veneris*) generatoare a actualului etnonim franc. *gaulois* - gal, din neamul Galilor. Fie că inițial ambele forme au avut o rădăcină comună, fie că nu, la sfârșitul erei trecute acestea au prilejuit o etimologie populară, Romanii extinzând domeniul lui *gal* cunoscut de ei și asupra celor ce se autodenumeau *gauli* - purtători de *gaula*, denumind *Gallia* o țară ce ar fi trebuit să se cheme *Gaullia* (*gauli* - *alia* - mulțime, popor de gauli).

7. Prăjina, devenită, prin ascuțire în foc, suliță, nu a fost prima armă. Arheologic se crede că piatra a fost primul proiectil, iar folosirea ei ca atare s-a prelungit până în timpurile istorice. Este probabil ca prototrac. *brig* -piatră să fi produs etnonimul *briges* sau *brygoi* brigi, care a evoluat ulterior în microasiaticul *phrigioi* - frigieni. Un plural colectiv tracic *brigialia* - *brigaia* - *brigia* - *bria* - pietrărie, a produs trac. *bria* - ziduri de piatră, cetate, ca în *Mesimbria*, forma cea mai arhaică a rădăcinii fiind probabil *mbrig*, poate comparabil cu alb. *mbërdhok* - pietriș, prundiș.

8. Verificând etimologia etnonimului *Valah*, în varianta noastră încă nepublicată, în care combatem explicația «denumire conferită de Slavi populațiilor romanice», etimologia noastră s-a dovedit din nou corectă, iar argumentația i s-a îmbogățit simțitor.

Rădăcina *gal*, cu largul domeniu semantic de «mare, puternic, rășboinic, viteaz, curajos» etc. (vezi pct. 6), aparține până și unui substrat indoeuropean al sumerienei în care, împreună cu *lu* - om, formează *lu* - *gal* - om puternic, adică rege. O regăsim probabil și în limba Filistenilor, în *Goliat* (numele uriașului rival al lui David), comparabil cu bret. *galloud* - putere, *galez* - uriaș, gigant, *galloudek* - puternic, *galloudus* - cu puțință, în forme mai arhaice ale aceleiași limbi: *gwallen* - prăjină, suliță, *gwallan* - a ataca, a vătăma, *gwalskein* - a izbi, *gwallus* - periculos etc.

9. Grupul *gw* poate produce *g*, *b*, *v*, *w*: lituan. *gal* - poate, *galeti* - a putea, *galia* - putere, *galima* - puțință, irl. *galach* - rășboinic, luptător. Întrucât în nord se mai păstrează vechiul *r* în loc de *l* - engl. *warrior* - rășboinic, *war* - rășboi, franc. *guerre* - rășboi etc., în care se manifestă și atracția paronimică față de *quer* - lemn, suliță (în lat. *quercus* - stejar).

10. În geto-dacă presupunem forma antică *balag* - *balağ*, cu variantele *balac* - *balač* (o replică în *b a* irl. *galach* - rășboinic), pe care le bănuim conservate în toponimele românești *Balaci* din Teleorman, *Balaciu* din fostul Ilfov și Vlașca. Dacă unul sau toate trei nu provin dintr-o rădăcină comună cu cea a verbului *a bălăci*, ar fi posibil să reprezinte locuri străvechi de împrumutarea a unor *balaci* - luptători, spre a se constitui garnizoane perpetue împotriva atacurilor de peste Dunăre. În sprijinul formelor acestora ne

referim și la anticele *iegi belagines*.

11. Este firesc ca, în contactele cu migratorii, să se fi evidențiat în primul rând denumirea *balacilor* - luptători, care a putut evolua în *b(a)laki*, *valachi* - *valahi* - *vlahi* etc. Formele *boloh(ov)*, cf. *bolohoveni* reprezintă efectul închiderii vocalelor spre nord.

12. *Vlahii*, practicând pe scară largă păstoritul și comerțul cu lactate, s-a manifestat o atracție paronimică între *blesh* - lapte (cf. celt. *bleaht* - lapte) și *v(a)lah*, ceea ce a dus în Peninsula Haemus la extinderea lui *vlah* și asupra altor populații de păstori.

13. *Vlahiile* balcanice reprezentau insule de vorbire *vlahă*, după cum, la nord de Dunăre, unde Câmpia Munteană s-a numit o vreme Moesia, *Moesiile* (*moșiile*) reprezentau obștile, insule de vorbire dacă, inițial neromanizate.

14. Bineînțeles, în jurul antroponim-etnonimului *valah*, care a ajuns să fie cunoscut în întreaga Europă, s-au comis, în afară de numeroase etimologii culte, dar eronate, și etimologii populare, cauzate de uitate atracții paronimice. Astfel, mai există lingviști care cred și susțin că germ. *Wallach* - armăsar castrat, cal de povară, ar fi apărut ca urmare a importurilor de cai din *Valahia*. Explicația ar părea plauzibilă, dacă nu s-ar ști că în limbile germanice s-au păstrat vechi rădăcini celtice și chiar preceltice. Adevărata valoare semantică a lui *Wallach* - cal (există și un *Gaul* - cal, de origine celtică), iese la iveală prin comparația cu actualul irlandez *ualach* - povară, sarcină, încărcătură, iar pentru alternanța w/u considerăm că nu mai este necesar să intervenim cu exemple.

Din cele relatate reiese că luptătorii și bărbații Daco-Geților se numeau *balag* - *valah*. Între cele două cuvinte, *valac* ar fi o formă intermediară, premergătoare lui *valah*. Așadar, ar trebui să existe o relație între *get* și *valah*, dacă premisele alese de noi sunt reale, iar relația menționată se regăsește în Europa de nord. Între Letoni și Lituani există o populație îndeobște cunoscută sub etnonimul *Samogeți* - *Samogiți*. Acelorași li se mai spune și *Valak*, *Samogiții Valaki*, cunoscuți ca populație cu moravuri rășboinice. Similitudinile lexicale româno-lituane demonstrează o înrudire preromanică. Samogeții nu erau o populație romanică, pentru ca Slavii să-i numească astfel.

Renunțând la argumentele nesigure, rezumându-ne numai la cele confirmate prin verificate legi fonetice, cuvântul *Valah* rămâne ca o dovadă de nezdruncinat a faptului că în secolul VI, primele eșaloane slave apărute în Dacia au fost întâmpinate de *balahi* - *valahi* - luptători, purtători ai unei denumiri ce nu era nici germanică, nici hunică, nici avară, ci pur autohtonă, căci în limbile slave rădăcinile *gal-*, *bal-*, *val-* - luptător (în sensul celor menționate la punctele 6, 8, 9) nu se întâlnesc.

Dacă unii i-au conferit și sensuri peiorative, nu este mai puțin adevărat că termenul *valah* este exponentul lingvistic al luptelor, uneori neconsemnate de istorie, pentru libertate ale poporului român, din cele mai vechi timpuri.

ISUS-PĂMÂNTUL

LUCIAN BLAGA

În veacul al XVI-lea, de pe la 1540 până pe la 1670 viața spirituală a Transilvaniei, țară ce devine Mare Principat de sine stătător, sub protectorat turcesc, trece prin mari prefaceri. Românii de aci, norod supus robotei, respiră în oareșicare libertate doar în spațiul matern al plaiurilor. Ei alcătuiesc marea majoritate a populației, dar nu iau parte la politica țării. Ei nu sunt «fii ai patriei», ci doar subiecte «tolerate», obiect de discuție, de supravegheat. Iobagi în cea mai mare parte, reduși la această stare în cursul timpurilor, Românii nu reprezintă o «națiune politică». Națiuni politice, înzestrate cu toate libertățile și cu toate privilegiile epocii medievale, sunt numai Maghiarii, Sașii și Secuții, care s-au înțeles parcă într-adins să se alieze spre a aduce și apoi a ține pe Români în robie. Toate «națiunile politice» din Transilvania acceptă, după prăbușirea Ungariei, încetul cu încetul, prefacerile spirituale ce inundă țara sub diversele forme ale Reformațiunii. Luternismul, calvinismul, unitarismul frământă, cu ideile și cu reformele lor, spiritele. Românii singuri, cu ortodoxia lor redusă la practicarea riturilor, dar fără de preocupări teologice mai înalte (e firesc ca zilele de robotă față de stăpânii lor să-i fi preocupat mai mult decât teologia), se mențin pe poziția lor. Se încearcă în fel și chip, cu scopul desființării, o atragere a Românilor în tumultul spiritual al vremii. Prozelitismul luteranilor și mai ales al calvinilor nu cunoaște margini, dar Românii rezistă simțind că ființa lor de neam este în primejdie. Ei s-au așezat de veacuri sub scutul dogmei și al ritului răsăritean; ei s-au refugiat într-o religiozitate organică, magică, ducând o viață de mizerie potrivit pravilei, pe care soarta a croit-o pentru ei. În jurul dogmei, rezumată în «Crez», roiesc eresurile. Superintendenții reformațiunii încearcă să decimeze credințele deșarte ale norodului românesc cu mijloace brutale, și unde nu ajută constrângerea morală, ajută uneori teroarea și închisoarea. O întrebare se pune atunci nu atât cugetului, cât instinctului românesc. Vor accepta Românii cel puțin unele dintre multele reforme împământenite în țară prin luteranism, calvinism, unitarism? Românii par să fi fost călăuziți de un criteriu. Se putea face desigur o alegere printre reformele ce se îmbiau atunci conștiinței europene. Dar Românii nu acceptă nimic din acele reforme, care par a alterna dogma și ritul. Ei sunt gata să asculte totuși cărțile sfinte în limba lor. Evangheliile se tâlmăcesc și se tâlcuiesc în grai românesc, prin ceea ce graiul vorbit de-un neam de iobagi primește o aură chiar în ochii celor ce-l vorbesc. Unele succese obțin bisericile reformate și în combaterea eresurilor pe care le cultiva norodul românesc, cele mai multe de obârșie păgână.

La un nivel intelectual major, Românii, lipsiți de drepturi politice și

fără de o clasă care să fi beneficiat de privilegiile sociale, nu s-au putut ridica. Ei se găseau în robie în raport cu celelalte nații, încă din timpul regalității ungare. Drepturi, libertăți și privilegii, ce ar fi deschis și accesul la învățătură, Româniilor le-ar fi putut obține doar prin renunțare la limbă și la conștiința de neam. În marea lor majoritate Româniilor au preferat acestei certe desființări, existența minoră, traiul etnic în formele spirituale ale unei ortodoxii ce se reducea la îngânarea «Crezului» și la îndeplinirea calendaristică a riturilor. Orizontul lor cosmic nu era mai larg decât peisajul în care roboteau 270 de zile pe an. Româniilor erau foarte departe de destinul la care s-ar fi putut ridica în condițiile prielnice ce li s-au hărăzit bunăoară Maghiarilor și Sașilor.

Rămâne un fapt ciudat că lupta cea mai aprigă pe care reformații au încercat-o față de Români a fost aceea împotriva nenumăratelor eresuri. Încercările reformatorilor porneau de la un anumit raționalism, sau cel puțin de la anumite argumente raționaliste. Atâtea din eresurile poporului românesc aveau într-adevăr implicații de gândire magică, dar ele mai cuprindeau și altceva: multă imaginație și oareșicare experiență de viață și un profund, pe cât de simplu, sentiment al existenței. Reformații călcau cu pașii hotărâți spre un raționalism sterilizant, crezând că acesta este singurul drum posibil al spiritului. În lupta pe care reformații o purtau împotriva eresurilor românești, aceștia s-au dovedit mărginiți sau cel puțin îngâmfați și interesați. Ei priveau, desigur, lucrurile cu oareșicare dispreț de la înălțimea «rațiunii». Dar lupta pe care ei o purtau mai avea și unele dedesubturi nu tocmai onorabile. A fost o permanentă tendință a lor de a asimila pe Români, de ale căror mase erau profund îngrijorați. Viitorul trebuia să fie, mai curând sau mai târziu, al acestor mase valahe. Reformații aveau tot dreptul să fie îngrijorați. Ei apucă însă lucrurile de la înălțimea rațiunii și nu de la înălțimea spiritului, care este și altceva decât rațiune. Reformații au luptat împotriva eresurilor românești ignorând cu totul valorile virtuale ce se ascundeau în ele. Reformații nu au înțeles potențialul de naivitate creatoare, de care Româniilor dădeau dovezi tocmai prin bogăția și felul eresurilor lor.

Ce i-ar fi fost dat spiritului românesc să plăsmuiască în condițiile cel puțin normale, dacă nu extrem de prielnice, hărăzite «națiunilor politice»? Suntem încredințați că atâtea dintre eresurile românești ar fi putut să fie semințe pentru atâtea concepții metafizice! Semințele ar fi încolțit. Vegetația ar fi crescut, și pentru înflorire n-ar fi fost nevoie de împrejurări mai avantajoase decât acelea de care s-au bucurat «națiunile politice» din Transilvania, pe când această țară era Mare Principat sub protectorat turc. «Națiunile politice» de-atunci n-au rodit, ele au adoptat un raționalism precoce, care le-a sterilizat imaginația. Româniilor ar fi putut să rodească, dar robia era de așa fel că îngăduia doar un somn obștesc, dar nu germinarea unor sublimе visuri.

Luarea aminte ni se oprește asupra unor eresuri de-ale țăranilor noștri. De când palpită în cugetul norodului aceste eresuri? Dacă ele trec din gură în gură și astăzi, foarte probabil este că sunetele lor se auzeau pe aceste mele-

guri și cu trei sute de ani în urmă. Cele mai multe eresuri sunt foarte vechi. Câteodată ele își au începutul departe, departe, în preistorie. Dar să ne oprim puțin asupra unor atari eresuri.

Există regiuni sau văi de țară, pe unde plugarii noștri spun că pe boaba de grâu este întipărită fața lui Hristos. Prin unele părți ale țării, când bate ceasul secerișului, țăranii lasă din orice holdă câte-un smoc de spice nesecerat sau necosit: se păstrează în atari credințe și obiceiuri rămășițe din străvechi rituri păgâne ale fertilității; țăranii numesc astăzi un asemenea smoc de spice: barba lui Hristos. Circulă prin țară colinde și credinți, în care grâul e numit trupul lui Hristos. La fel, vinul este socotit sângele lui Isus. Grâul și vinul sunt cinstite ca elemente sacre; ele sunt privite nu ca părți ale naturii, ci ca părți obârșite din trupul lui Hristos. Ne întrebăm ce pretexte ar fi oferit asemenea eresuri unei imaginații metafizice libere? Ce-ar fi făcut din ele un gânditor ridicat din plămada anonimă a poporului în împrejurări mai norocoase?

Ne putem lesne închipui un gânditor crescut pe de o parte în ortodoxia obștească, dar hrănit și de eresurile populare, un gânditor în conștiința căruia s-ar fi declanșat actul creator de metafizică. Într-un timp când în Europa apuseană un Giordano Bruno murea pe rug pentru metafizica cu care înfrunța catolicismul, într-un timp când Spinoza era excomunicat de sinagoga iudaică și condamnat ca un câine de comunitățile creștine pentru filosofia sa, prin care identifica pe Dumnezeu cu Natura, într-un timp când, cu alte cuvinte, suna ceasul mare al panteismului, nu s-ar fi putut ivi aici, în Transilvania, un panteism de factură creștină cu totul aparte? Mentalitatea populară schița un asemenea panteism prin eresuri poetice și naive, cum sunt cele amintite. Un călugăr îndrăzneț, evadat din vreo mănăstire, s-ar fi putut încumeta la plăsmuirea unei atari metafizici. Nu s-ar putea concepe o metafizică panteistă în marginea mitului evanghelic? Să nu ni se spună aceasta. Într-o vreme când pe toate cărările Transilvaniei mitul creștin începea să fie, într-un fel sau altul, problematizat, călugărul nostru dotat cu o imaginație mai vie decât a reformatoarelor de la Brașov sau de la Cluj, s-ar fi oprit poate în fața mitului învierii lui Iisus. Contaminat întrucâtva de unele lucidități ale epocii, călugărul s-ar fi îndoit poate de-o atare «înviere», și ar fi început să «interpreteze» sau poate să scrie o evanghelie cu tâlc. Și tâlcul ar fi putut să fie bunăoară acesta: Isus a fost răstignit și a murit; Isus, ca întrupare omenească, murea, dar în clipa morții sufletul său se întrupa din nou; pământul, văzduhul, cerul, lumea toată deveneau trupul lui Isus. În clipa când Isus murea, lumea de argilă, cu toate ale sale, dobânda un suflet, un suflet divin. Prin această reîntrupare cosmică a sufletului lui Iisus, pământul devenea Isus-Pământul, văzduhul devenea Isus-Văzduhul, lumea devenea Isus-Lumea. Cu asemenea viziune călugărul nostru imaginar ar fi lărgit și ar fi spiritualizat doar perspectiva țăranului, care pe boaba de grâu vede fața lui Hristos. Învierea și înălțarea lui Isus, povestite în cele patru evanghelii, n-ar fi

fost pentru călugărul nostru decât o alegorie a reîntrupării lui Isus în corpul cosmic. De când Isus a murit, noi oamenii, noi toți, am trăi, nu simbolic, ci realmente, prin sufletul său, care animă fir de nisip și stea, strop de rouă și om. Când umblăm prin țărână sau trecem prin vad, umblăm și trecem prin eucaristie. Trup și sânge hristologic ar fi toate stihiile.

Ivirea unui asemenea panteism creștin ar fi fost ceva negrăit de firesc în împrejurările istoriei noastre de pe la 1650. Dacă! Dacă un călugăr cuprins de elan metafizic ar fi dispus de-o suficientă libertate interioară spre a articula un sistem de gândire, o viziune a lumii, în duhul eresului popular.

(Din volumul *Luntrea lui Caron*, Humanitas, 1990)

Etimologii: Gună, Iazmă

Pr. I. IONESCU

CUVÂNTUL GUNĂ

În revista *Limba română* (1990, nr. 1, pp. 24-25) se aduce în discuție cuvântul *gună* (sf. pl. *gune*), de origine latină: *guna*, -ae, care indică un obiect de îmbrăcăminte, piesă de port din blană, până la brâu, considerat «dispărut din limbă». S-ar fi păstrat «numai în unele toponime din R.S.F. Jugoslavia, cu *Faraguna*, de origine română, și în cuvântul sârbocroat *gunj*. Pe teritoriul României, cuvântul *gună* ar fi menționat numai într-un act redactat în slavonă din timpul lui Dan al II-lea (1424-1431), adresat vameșilor din Dâmbovița și Rucăr, prin care e arăta ce vamă să se perceapă brașovenilor: «*guna 1 ban*».

În realitate, apelativul *gună* se păstrează și se găsește și astăzi pe tot teritoriul țării noastre, însă trecut în onomastică, ceea ce dovedește că cei care confecționau acest obiect de îmbrăcăminte purtau numele de *Gună*, cum o dovedește *Lista abonaților la serviciul telefonic* - București, ca și pentru alte orașe și județe din țară. În lista pentru București sunt menționați peste opt abonați cu numele *Gună*: Gună Alexandru, Gună Andrei, Gună Angheluș etc. Asemenea nume de familie legate de îndeletnicirile profesionale sunt numeroase în limba română: morar - Moraru, olar - Olaru, croitor - Croitoru etc.

Cuvântul *gună* există și la Albanezi și se păstrează la Aromâni (cf. Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, București, 1974, p. 603),

Înrudit cu *șăgună*, haină din aba de lână până la genunchi, trecut și în onomastică, de unde avem numele marelui mitropolit *Andrei Șaguna*.

În concluzie, cuvântul *gună* se păstrează în limba română, atât în dreapta cât și în stânga Dunării, din epoca dacoromană (sec. II-VI, VII).

CUVÂNTUL IAZMĂ

În *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, cuvântul *iazmă*, *iezme* (s.f.), cu sensul de «arătare urâtă și rea, nălucă, vedenie» este indicat, ca și în *Dicționarul Academiei (DA)* cu etimologie necunoscută. În DA avem mențiunea că în Banat pentru cuvântul *aiasmă* sau *aiasmă* se folosește și cuvântul *iasmă*, *iazmă*. Precizarea este importantă, fiindcă ne duce la explicarea etimologiei cuvântului *iasmă*, *iazmă*, considerat «cu etimologie necunoscută». În vorbirea populară, pentru *Aghiasma mare* de la Bobotează, ca și pentru Sfințirea apei mici sau Sfeștanie, «constând în rugăciuni și sfințirea cu apă sfințită» (DEX, 1975, p. 856, din sl. *(o)svenšteije*), în popor este numită *aiasmă* sau *aiasmă*. În cazul de față are loc afereza lui a inițial neaccentuat, care ne dă cuvântul *iasmă*, *iazmă*.

În greaca veche, *aghiazein* însemna a sfinți, cu substantivul *aghiasmos* (= lucru sfințit). În cultul creștin, *aghiasma* a dobândit sensul specific de apă sfințită. Din limba greacă cuvântul a trecut în limba latină - *agiasma*. În latina populară, până în secolul al IV-lea se petrece fenomenul fonetic al dispariției lui g + e, i, ca în ego - eu, magis - mai, magister - măiestru (cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1986, p. 170). Astfel a dispărut g și din *agiasma*, care ne-a dat *aiasmă*, *aiasmă* și apoi *iasmă*, *iazmă*. Fenomenul fonetic petrecut în epoca dacoromană este important de reținut, fiindcă ne dovedește lingvistic vechimea creștinismului românesc, anterior secolului IV.

Din limba greacă, cuvântul *aghiasma* a trecut și la Bulgari, la Sârbi și la Albanezi (*ajasmă*), iar prin filiera slavă, după secolul X, a trecut și în română cu formele: *agheasmă*, *aghesmui*, *aghesmuit*, *aghiasmatar*, *agheazmător* (= vas, recipient pentru *agheasmă*).

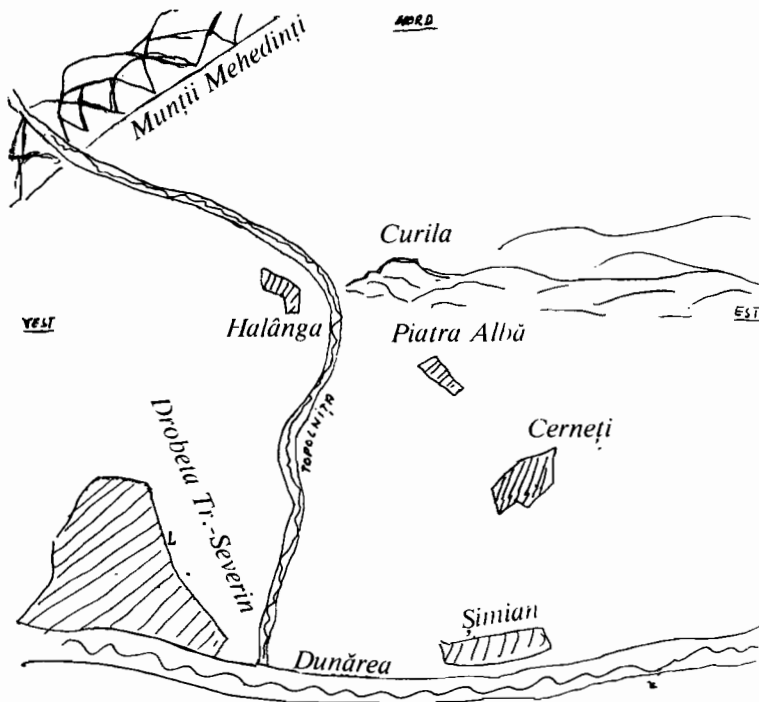
Se cere însă o explicație în legătură cu sensul cuvântului *iasmă* - *iazmă* în limba română, «de arătare urâtă și rea, nălucă, vedenie», contrar sensului original de «apă sfințită». Explicația este următoarea: atunci când preotul sfințește apa, la sfârșit, se cântă troparul sfințirii apei, «Mântuiește, Doamne, poporul Tău și binecuvântează moștenirea Ta, biruință binecredincioșilor creștini asupra celui potrivnic dăruiește și cu crucea ta păzește pe poporul Tău». Când se cântă troparul, preotul stropește pe credincioși în cele patru puncte cardinale cu apă sfințită, spre alungarea «celui potrivnic», adică a celui rău, a celui urât, vedenie rea, satana. De la rostirea cântării, prin sinonimie semantică, s-a reținut în popor, pentru *iasmă* - *iazmă* și sensul de «arătare urâtă și rea, nălucă, vedenie» și aceasta cu vechime din epoca creștinismului nostru dacoroman.

CURILA O posibilă cetate dacică

MIHAI ANTONESCU

Județul Mehedinți este unul din cele mai fertile plaiuri în ceea ce privește istoria vechii Dacii. Ruinele castrului Drobeta, drumurile romane cu inscripții și vestigii, vestitul pod al lui Apolodor stau mărturie unui trecut plin de evenimente marcante în acest spațiu geografic, adevărat tezuar de cunoaștere românească.

În acest context încerc să formulez cu argumente proprii și puține date istorice, posibila existență a unei cetăți dacice, nesemnălată în izvoare. Preci-

Planul cu localitățile din dealul Curila

zez că această ipoteză se poate susține, deocamdată, numai prin supoziții de tip formal în spațiul geografic și printr-o argumentație cât de viabilă din punctul meu de vedere. Despre ce este vorba?

La nord-est de municipiul Drobeta Turnu Severin, la distanță de cca 4 km., situat între localitățile Halânga și Piatra Albă, se înalță dealul *Curila*. Cu o altitudine de aproximativ 140 m, dealul, care are formă de zigurat (dacă ținem seama de terasele care îl compun dinspre vest și sud), domină tabla perfect orizontală a câmpiei cuprinsă la vest și nord între munții Cernei și ai Mehedinților, iar la sud și sud-est de Dunăre. Astfel, el apare ca o poartă, prima, menită să închidă valea Topolniței, râu care curge din munții Mehedinți și traversează șesul spre a se întâlni cu marele fluviu.

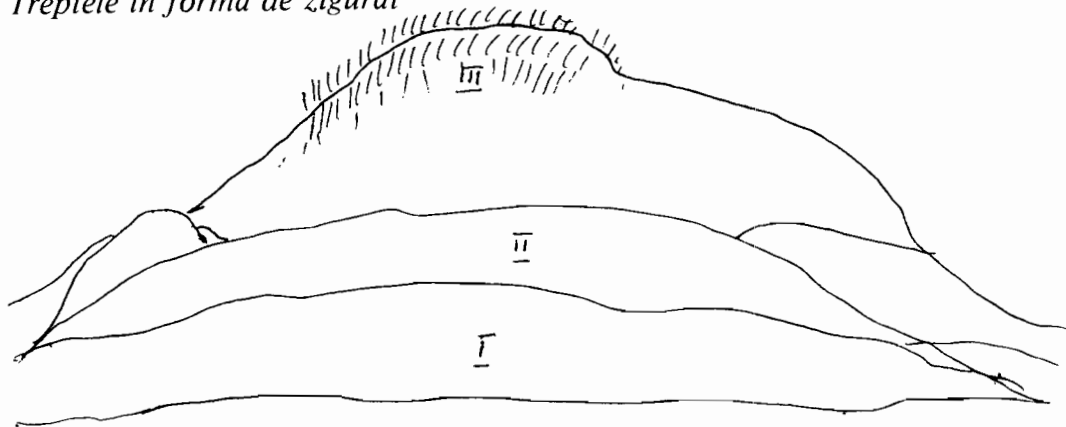
Pe culmea acestui deal ar fi fost posibilă existența unei cetăți. De altfel, o alta, cetatea Grădețul, se află cam la 8 km mai sus, pe cursul aceluiași râu, și probabil și altele. Logic, orice armată aflată în campanie de cucerire, când se află într-un spațiu geografic străin, urmează în înaintarea ei cursurile de apă care duc spre interiorul teritoriului. Firesc mi se pare ca locuitorii acestor vechi meleaguri geto-dace să fi închis cu cetăți drumurile de acces spre interior, precum și trecătorile spre munții Orăștiei și deci spre Sarmisegetuza.

În acest caz, *Curila* ar fi constituit primul punct de impact între autohtoni și năvălitori.

În altă ordine de idei, observăm că însuși numele de *Curila* poartă vechi rezonanțe dacice. El este unic în sud-vestul Olteniei, deci într-un spațiu în care unele izvoare vorbesc despre regele *Corillus*, atestat în sec. I e.n. Nu știu în ce măsură *Corillus* poate fi identificat cu *Scorillo*. S-ar putea ca toponimul *Curila* să provină de la antroponimul *Corillus*.

Presupunând că este așa, mi-am pus întrebarea dacă *Curila* a fost o cetate cu caracter strict militar, sau una cu caracter civil, ori poate și una și alta. Sau chiar reședința regelui *Corillus*. Cercetările efectuate de mine la fața locului confirmă posibila existență a acestei cetăți, în ciuda faptului că ea

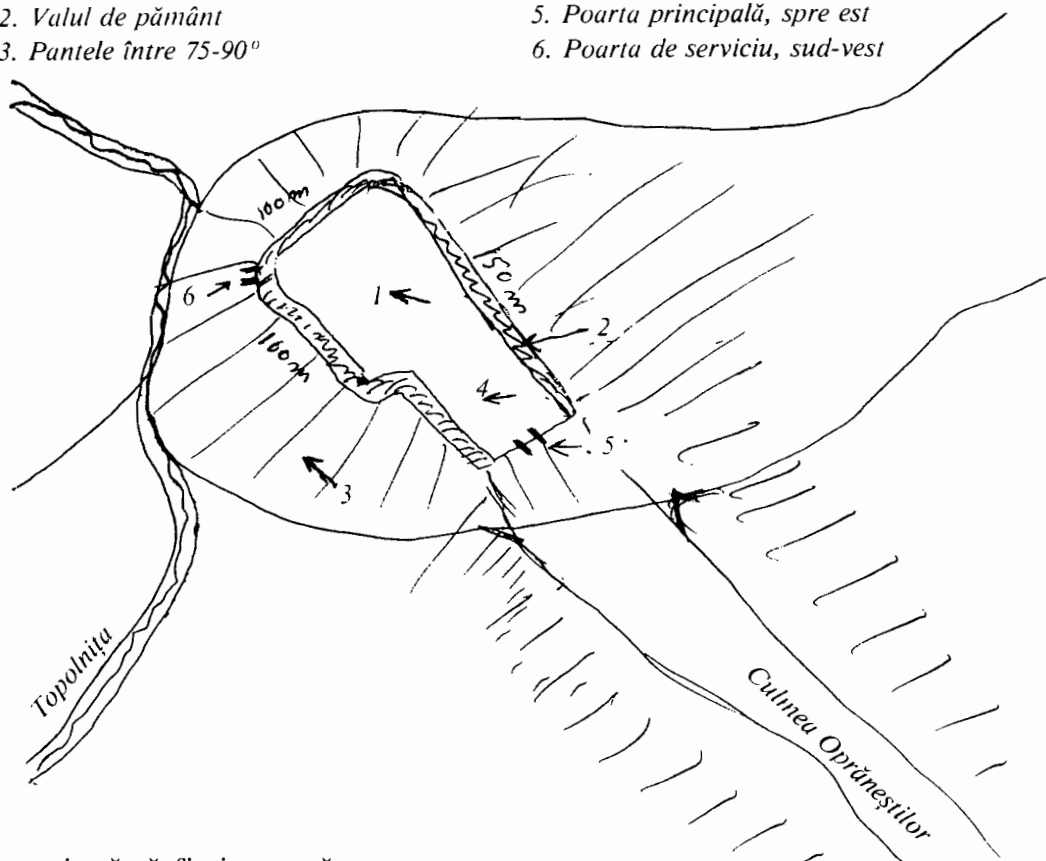
Dealul Curila. Vedere dinspre vest
Treptele în formă de zigurat

Dealul Curila. Plan aerian

1. Platoul mare de incintă
2. Valul de pământ
3. Pantele între 75-90°

4. Platoul mic de incintă
5. Poarta principală, spre est
6. Poarta de serviciu, sud-vest

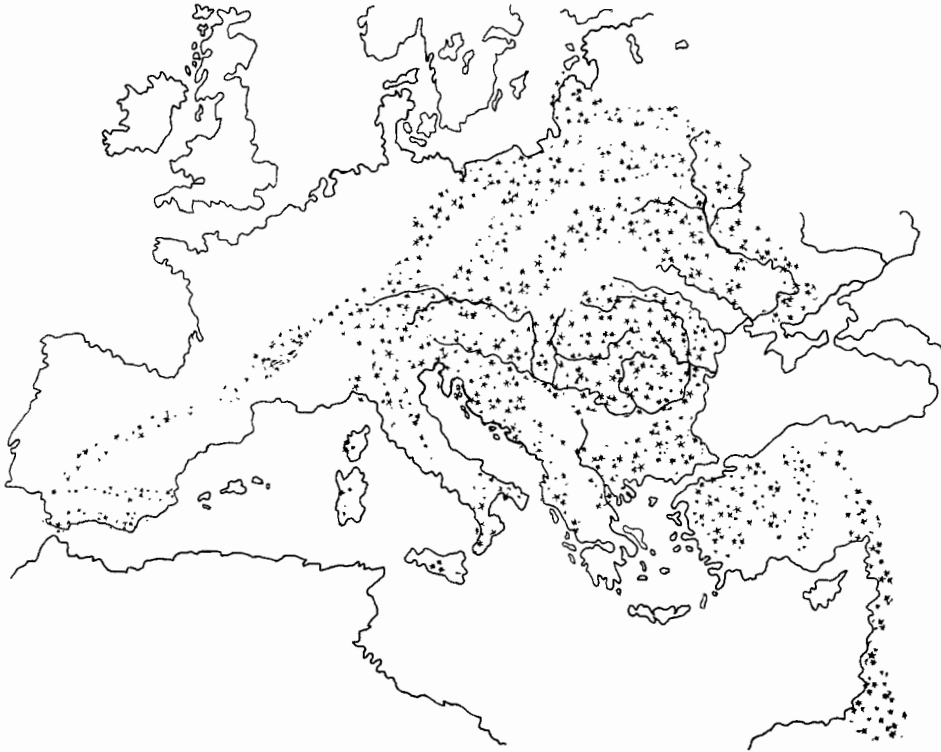

continuă să fie ignorată.

Spuneam că dealul se prezintă sub formă de zigurat, totalizând pe verticală trei trepte ascensionale. Primele două, relativ ușor de trecut, se desfac în semicerc în jurul celei de a treia, care are o înălțime de aproximativ 50-60 m și o înclinare a pantelor variind între 75-90 grade. Platoul superior se prezintă în formă aproximativ pătrată, mai bine zis două pătrate dispuse unul în prelungirea celuilalt, înconjurată din toate părțile de valuri de pământ vizibile până astăzi, peste care s-a suprapus o vegetație densă de stejari și mărăcini. Partea estică, prelungită ca o șea spre dealurile Oprăneștilor și Dumbrăviței, apare ca singura cale de acces spre cetate și, totodată, punctul de intrare, poarta principală a incintei. Din lipsa unor vestigii concrete, înclin să cred că cetatea a fost construită din lemn și valuri de pământ. Existența unor ziduri nu poate fi confirmată decât în urma unor eventuale săpături.

Teza mea are scopul să stârnească interesul celor autorizați și al organelor competente.

SPAȚIUL TRACIC

«Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor» (*Herodot*)

CUPRINSUL

Constantin N. Bărbulescu, <i>Argumente în sprijinul localizării Argedavei</i>	1
Dr. Ing. Corneliu Rusu, <i>Cultul lui Zalmoxis</i>	8
George Vaida și Ionel Cionchin, <i>Contribuție la determinarea originii etnonimului Valah</i>	12
Lucian Blaga, <i>Isus-Pământul</i>	16
Pt. I. Ionescu, <i>Etimologii: gună, iazmă</i>	19
Mihai Antonescu, <i>Curila. O posibilă cetate dacică</i>	21